

**СИНЕРГЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ
В РАЗІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА****SYNERGETIC ASPECTS OF REGULATION OF VALUING NOTIONS BY CIVIL TRIAL**

**Корунчак Л.А., к.ю.н.,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ**

У статті розглянуто питання впровадження в Україні судової реформи, зокрема, у цивільному судочинстві. Серед проблем, які існують у цій галузі, виділено необхідність формалізації оціночних понять, які містяться в нормах процесуального права. Автором розглянуто можливості здійснення таких дій у рамках, наданих чинним законодавством, та механізм єдиного визначення понять у таких випадках з позицій синергетики.

Зокрема, запропоновано розглядати цивільне судочинство як складну відкриту систему, що постійно обмінюється своїми ресурсами (енергією, інформацією, речовиною) з іншими системами. Проблема підтримання порядку у таких системах завжди виступає одним із пріоритетних напрямів існування самої системи. В основі організації порядку лежать певні параметри, які утримують у динамічній єдності окремі елементи системи. Чим більш складною та багатомірною є система, тим більш істотними для її еволюції є дискретні одиниці, а саме різні феномени. Наявність оціночних понять завжди буде породжувати хаос під час визначення порядку дій у системі розгляду справи.

Внаслідок комунікативного характеру елементів судочинства за недостатньої або нечіткої регламентації порядку процесуальних дій виникатиме проблема подвійних можливостей. Кожний із суб'єктів судочинства (зокрема, суддя, колегія суддів, палата, об'єднана палата суду, Велика Палата Верховного Суду) матиме можливість будувати свою лінію комунікації з власної точки зору. Автор підкреслює, що в таких випадках комунікація може виявитися або неоднозначною, або неможливою взагалі. Як вихід пропонується заздалегідь визначити комунікацію із загальної формально окресленої позиції. За таких умов невизначеність зникає, а спілкування (прийняття однозначного можливого рішення) стає ймовірним. При цьому відбувається перехід або між рівнями комунікації, або від одних комунікацій до інших. Внаслідок переходу відбувається формалізація оціночного поняття. Кожний такий перехід включає декілька таких етапів: 1) варіація (процес спроб та помилок); 2) відбір вдалих варіантів; 3) стабілізація нового рішення (формалізація оціночного поняття) з поступовою перебудовою системи (встановлення нового однозначно визначеного порядку дій). Автором також розглянуто головні шляхи формалізації оціночних понять під час здійснення цивільного судочинства за умов сучасного стану судової системи та чинного законодавства.

Ключові слова: цивільне судочинство, оціночні поняття, регламентація оціночних понять, формалізація оціночних понять, синергетика, синергетичні аспекти, синергетичний підхід, самоорганізація.

In the article, the questions of introduction a civil legal proceedings reform in Ukraine are examined. Among the problems existing in this branch, the necessity of formalization of valuing notions contained in the norms of procedural law is distinguished. The author examines the possibilities of such actions within the framework of the legislation in vigor and the mechanism of the single definition of the notions in such cases from the point of view of synergetic.

The civil legal proceedings are proposed to be examined as a complicated open system constantly exchanging its resources (energy, information, material) with other systems. The problem of keeping order in such systems is one of the considered priorities of the system existence. In the basis of the order, there are certain parameters keeping separate elements of the system in a dynamic unity. The more complicated and varied is the system, the more essential are discrete units – different phenomena – for its evolution. The existence of valuing notions will always create chaos by introduction into the system of trial.

Because of the communicative character of the elements of legal proceedings of insufficient or unclear regulation of the order of procedural actions, the problem of double possibilities will arise. Every subject of legal proceedings (judge, judges' board, chamber, court-joined chamber, the Supreme Court Great Chamber) will have a possibility to create their own line of communication from their own point of view. The author emphasizes that in similar cases the communication can be no unequivocal or impossible at all. As a way out, the communication is proposed to be defined from the general formally outlined position. Under such circumstances, vagueness disappears and the communication (the only possible decision) becomes probable. In addition, there is a change between the levels of communication or change of communications. Subsequently, the formalization of a valuing notion takes place. Every such a change includes some stages: 1) variation (process of attempts and mistakes); 2) selection of apt variants; 3) stabilization of a new decision (formalization of a valuing notion) with a gradual reconstruction of the system (determination of a new unequivocal order of actions). The author examines the main ways of formalization of valuing notions by civil trial taking into consideration the modern state of the judicial system and legislation in vigor as well.

Key words: civil trial, valuing notions, formalization of valuing notions, regulation of valuing notions, synergetic, synergetic aspects, synergetic approach, self-organization.

Постановка проблеми. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року містив більше 130 оціночних понять. Після прийняття у 2017 році нової редакції цього Кодексу оціночних понять у цивільному процесуальному законодавстві стало ще більше. Зокрема, з'явилися такі поняття, як «виключна правова проблема», «забезпечення розвитку права», «формування єдиної правозастосовної практики», «добросовісне користування процесуальними правами», «штучний характер», «визнаний фахівець у галузі права». Використання оціночних понять відомо праву досить давно. Перш за все це зумовлено тим, що законодавець не завжди може прописати всі ситуації, які можуть виникнути в дійсності та будуть вимагати правового регулювання. Однак наявність таких понять завжди тягне за собою виникнення певних труднощів.

Аналіз останніх досліджень. Термін «оціночне поняття» введено в понятійний апарат у 1956 році професором С.І. Вільнянським. Питанню дослідження ролі та значення оціночних понять у праві присвячено роботи М.І. Бару, О.В. Веренкітової, В.О. Жеребкіна, І.П. Зеленко, Т.В. Кашаніної, В.М. Косовича, Г.В. Мойсєнко, М.І. Панова, В.В. Пітецького, І.А. Тітка, І.В. Турчин-Кукаріної, С.М. Черноус та інших науковців.

Метою статті є аналіз необхідності формалізації оціночних понять, які містяться в нормах процесуального права, розгляд можливості здійснення таких дій у рамках, наданих чинним законодавством, та механізму єдиного визначення понять у зазначених випадках з позицій синергетики.

Виклад основного матеріалу. У 2016 році в Україні стартувала судова реформа. Основою її становлять Закон

про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 2 червня 2016 року та новий Закон «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року (далі – Закон). Згідно з прийнятими нормами чотирирівнева судова система була перетворена на трирівневу. Нині систему судоустрою складають місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд, який є найвищим судом у системі судоустрою [1]. До складу Верховного Суду входять чотири суди, такі як Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд, а також Велика Палата Верховного Суду як постійно діючий колегіальний орган (ч. 2 ст. 37, ч. 1 ст. 45 Закону).

Станом на 2 червня 2016 року редакція ч. 2 ст. 45 Закону передбачала перелік таких повноважень Великої Палати Верховного Суду:

1) у визначених законом випадках діє як суд касаційної інстанції задля забезпечення однакового застосування норм права касаційними судами;

2) діє як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції;

3) аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики;

4) здійснює інші повноваження, визначені законом.

У подальшому задля уніфікації процесуального законодавства Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII було прийнято в новій редакції низку процесуальних кодексів (зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПКУ) [2], Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПКУ) [3], Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [4]). Цим же Законом були внесені зміни до зазначеної вище ч. 2 ст. 45 Закону. Нині п. 1 цієї частини встановлено, що Велика Палата Верховного Суду у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку задля забезпечення однакового застосування норм права, тобто більш чітко окреслені повноваження щодо можливості перегляду рішень задля забезпечення однакового застосування норм права не тільки касаційними, але й всіма судами загалом.

Статті 403 ЦПКУ, 302 ГПКУ, 346 КАСУ регламентують, що забезпечення однакового застосування правових норм досягається через розгляд справи у складі палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду. Водночас зазначені статті також передбачають, що суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключно правову проблему й така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики (ч. 5 ст. 403 ЦПКУ, ч. 5 ст. 302 ГПКУ, ч. 5 ст. 346 КАСУ). Самі ж поняття «виключна правова проблема», «забезпечення розвитку права», «формування єдиної правозастосовної практики» законодавцем не визначені, що спричиняє певні труднощі під час вирішення питань, пов'язаних із такою передачею, на що звертається увага в деяких публікаціях юристів-практиків [5].

Говорячи мовою синергетики, зазначаємо, що проблема підтримання порядку завжди виступає одним із пріоритетних напрямів будь-якої відкритої системи, зокрема системи цивільного судочинства. В основі такого порядку лежать певні параметри, які організують та тримають у динамічній єдності окремі елементи. Чим більш складною та багатомірною є система, тим більш істотними для її еволюції є дискретні одиниці, а саме різні феномени, зокрема оціночні поняття.

І.П. Зеленко звертає увагу на відмінність галузевих функцій оцінних понять у матеріальних і процесуальних галузях права. В матеріальних галузях права основними функціями є функції оцінних ознак складів правопорушень; закріплення у змісті оцінних понять способів індивідуалізації та диференційованості відповідальності. Процесуальні галузі права передбачають наявність таких функцій оцінних понять, як забезпечення правової регламентації оцінки доказів; надання правозастосовним органам дискреційних повноважень [6, с. 12].

Якщо говорити про матеріальне право, то, як справедливо відзначає Т.О. Музика, нині для цивільного права й, відповідно, цивільно-правових відносин характерним є розширення можливостей розсуду сторін з огляду на посилення приватноправових засад диспозитивності. Наявність оціночних понять у законодавстві забезпечує, з одного боку, його стабільність, а з іншого боку, його гнучкість [7, с. 91].

Щодо процесуального права, то тут ситуація більш складна. І.В. Турчин-Кукаріна до специфічних ознак цивільно-процесуальних оціночних понять відносить те, що вони містяться в цивільно-процесуальному законодавстві України та створюють умови для його стабільності; застосовуються задля підвищення ефективності захисту прав людини; допомагають урахувати на етапі правозастосування конкретну ситуацію [8, с. 78]. На нашу думку, визначення стабілізуючої ролі оціночних понять у цивільному процесі є неоднозначним. Дійсно, вони надають певну свободу дій у рамках конкретної справи. Водночас оскільки цивільне судочинство являє собою врегульований нормами цивільного процесуального права порядок дій, то наявність оціночних понять, які завжди передбачають певні неоднозначності (біфуркації, галузження) під час їх застосування, завжди буде породжувати хаос у системі, а не стабілізувати її.

Іншими словами, внаслідок комунікативного характеру елементів судочинства за недостатньої або нечіткої регламентації порядку процесуальних дій виникатиме проблема подвійної можливості. Кожний із суб'єктів судочинства (зокрема, судді, колегії суддів, палати суду) матиме можливість будувати свою лінію комунікації з власної точки зору. За таких умов комунікація може виявитися або неоднозначною, або неможливою взагалі. Однак якщо заздалегідь визначити комунікацію із загальної формально окресленої позиції, то невизначеність зникає, а спілкування (прийняття однозначно можливого рішення) стає ймовірним. При цьому відбувається перехід від одних комунікацій до інших. Кожний такий перехід включає декілька таких етапів: 1) варіація (процес спроб та помилок); 2) відбір вдалих варіантів; 3) стабілізація нового рішення (формалізація оціночного поняття) з поступовою перебудовою системи (встановлення нового однозначно визначеного порядку дій).

Висновки. Практично здійснити такий перехід (формалізацію оціночних понять) під час цивільного судочинства можна або шляхом їх закріплення на законодавчому рівні законодавцем, або безпосередньо Великою Палатою внаслідок узагальнення судової практики. Зрозуміло, що роз'яснення, надані за такого узагальнення, не матимуть юридичної сили норм права, які містяться в нормативно-правових актах, але однозначно ними зобов'язані будуть керуватись суди нижчих інстанцій під час прийняття рішень. Відповідно, такі узагальнення будуть враховуватись іншими суб'єктами правових відносин, які в майбутньому передбачатимуть для себе можливість звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів. Таким чином, система судочинства проявляє себе як складна відкрита система, схильна до самоорганізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Дата оновлення: 10 грудня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 29.12.2020).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 13 серпня 2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 29.12.2020).
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. Дата оновлення: 16 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1798-12#n3906> (дата звернення: 29.12.2020).
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Дата оновлення: 15 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12293> (дата звернення: 29.12.2020).
5. Томчук М.В. Велика Палата Верховного Суду: відсутність єдності у найвищому судовому органі. *Юридична газета online*. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/velika-palata-verhovnogo-sudu-vidсутність-єдності-у-найвищому-судовому-органі.html> (дата звернення: 29.12.2020).
6. Зеленко І.П. Оцінні поняття у праві: функціональне призначення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. № 7. С. 9–13.
7. Музика Т.О. Оціночні поняття в цивільному праві: ознаки та практика застосування. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 85–93. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2020/11/muzyka_82.pdf (дата звернення: 29.12.2020).
8. Турчин-Кукаріна І.В. Характеристика змісту, обсягу, форми та функцій цивільно-процесуальних оціночних понять. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 73–79.